Пайдаланылған әдебиятлар
1. Аъзам Исоҳов. «Кинематография тарихи». Тошкент, 2019-й. 311-б.
2. G.Tajadinova. Monografiya. – Nokis. «Avangard-Baspa». 2024– 136-б.
3. Катлип С., Сентер А., Брум Г. Паблик рилейшнз. Теория и практика. 8-е изд. Пер. с англ. Уч. пос. – М.: Изд-й дом «Вильямс», 2003. – С. 336.
4. Ҳ.Муҳамедалиев "Сценарийнавислик маҳорати".–Тошкент. "Мусиқа". 2009 й.
5. Ҳ.Абулқосимова «Кино санъати асослари». Тошкент, 2010 й.

РЕЗЮМЕ. Мақола Қорақалпоғистонда ҳужжатли кино яратиш тажрибаси, вужудга келган анъаналар, фаолият жараёнидан келиб чиқадиган вазифалар, шунингдек, халқ экологик онги ва маданиятини ривожлантириш механизмини ишлаб чиқиш ҳақида.

РЕЗЮМЕ. В статье рассказывается об опыте создания документального кино в Каракалпакстане, сложившихся традициях, задачах, возникающих в процессе деятельности, а также о разработке механизма развития экологического сознания и культуры народа.

SUMMARY. The article describes the experience of creating documentary films in Karakalpakstan, established traditions, tasks arising in the process of activity, as well as the development of a mechanism for the development of environmental consciousness and culture of the people.

КИНО – БАДИИЙ САНЪАТ ТУРИ СИФАТИДА

Тилепов Қуатбай Нукусбаевич – *ўқитувчи*
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали

Таянч сўзлар: кино, санъат, усуллар, характер, ҳусусият.
Ключевые слова: кино, искусство методы, персонаж, индивидуальность.
Key words: movie, art, methods, character, feature.

Инсоният қадим-қадимдан санъатга, ижодга ўзига ҳос иштиёқ билан қораган. Одамзот аввалдан ёриқ кунга ишониш ва бу ишонишни тарбияловчи ва мустаҳкамловчи восита бўлган санъатга асрлар давомида яшаш учун курашишда ва фақат олға интилишга асос бўлган.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек: «Жаҳон миқиёсида ҳар қил идея ва идеологиялар кураши, одамлар айниқса ёшларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун ҳар хил кўчлар ўртасида рақобат кескин тус олган бугунги кунда энг оммавий саънат бўлган кинонинг беқиёс имкониятларидан самарали фойдаланишимиз керак»! [1. №47-сон] Бу кўрсатилган эътибор фақат ўзбек киноси, балки қорақалпоқ киноси учун ҳам аҳамиятли воқеа бўлиб, унинг янада ривожи учун яна бир асос бўлиб хизмат қилмоқда. Кино ўзининг оммавий ва томошавинлиги билан кенг тарқалган санъант тури. Ҳозирги кунда пойтахтда, туман марказларида ҳам давлат ва нодавлат киностудиялар ташкиллаштирилган.

Қорақалпоғистон киноҳужжатчилар ҳар доим миллий ва янада кенгроқ томошабинлар оммасига таъсир қилишининг янгича усулларини кашф қилаётганликлари ва изланишда эканликлари барчамизга маълум. Бу янгича методларни қўллашда англанадиган узлуксиз ва табиий ижодий жараёндир. Киноплакат образлилик шакллари ичида асосий ўрин эгаллайди.

«Кино» сўзлиги муаллифлари ҳужжатшунослар фаолиятида кинолавҳаларнинг муҳимлигини атаб ўтадилар. Вьетнам ва Кубалик киноҳужжатчилар мисолида улар панораммаликнинг яна бир хусусияти– етказилаётган образнинг лавҳалилигига (плакатлилигина) диққат қаратади.

Улар ўткир публицистик француз калонизаторлари ва американлик агрессияга қарши кураш йилларидаги мураккаб шароитларда тасвирга олинган. Вьетнам ҳужжатли фильмларига хос Жаҳон ҳужжатли киносида кубалик режиссёр С.Альвари ижоди алоҳида аҳамиятга эга. («Ханой, Сешамба 13», 1967, «Генерал қайтарзда ва не учун ўлдирилди?»», 1970 ва ҳ), унинг фильмларида ижтимоий-сиёсий тақминнинг теранлиги ўткир плакатли, кескин зиддиятли монтаж ритми билан боғланади». [2.129]

Биз плакатлилик, яъни бирор нарсани (кема, саксовул, қумлар, бош кийим, ояқ кийим, қора уй ва ҳ.) баъзан бир неча бор

яқиндан тасвирланиши умумий видео тасвирнинг асосий хусусиятидир. Бу айниқса, овозли-расмли, матнли ва аналитик сафга киритилган, аниқироғи, махсус ҳужжатли кино учун, характерли. Плакатлилик, назарга ташланувчанлик, ёрқинлик, бадийлик билан баробар. У релефли ўзига хосликка эга, кўргазмалилиги, хусусияти билан кўзга ташланади.

Бу характер «Қорақалпоқфильм» киностудияси томонидан ишлаб чиқилган кўпчилик фильмларда учрашади. Масалан, «Фидойилар», «Муйноқ дўстлик ўлкаси» фильмларида яққол кўзга ташланади. Миллий ҳужжатли фильмларнинг кинообразлилиги ҳақидаги фикрларимизни қуйидагича хулосаламоқчимиз. Қорақалпоғистондаги ҳужжатли фильмлар соф ахборот устиворлигини бажармайди-бу газета-журналларнинг, интернет ва телевидениенинг вазифаси. Замонавий медиа воситаларининг ўзига хослиги шундан иборатки, айнан улар республикада, юртимизда ҳамда жаҳонда юз бераётган янгиликлар, воқеа-ҳодисалар тўғрисида материалларни биринчи, тезкор равишда ва қисқа лўнда шаклда етказиб бериш лозим.

Шунингдек, бу ОАВ маълумотларининг ижодий ва техник хусусиятларига кўра буни кенг томошабин аудиториясига мос ҳолда қулай форматда намойиш қилиш имкониятига эга. Сўнги даврда миллий бадиий ва ҳужжатли фильмларнинг тематикаси ҳилма-ҳиллиги анча ривожланиб мазмун моҳияти, савияси яхшиланди.

Натижада ёшларнинг тарбияси билан боғлиқ миллий фильмларга талаб ва таклиф ортиб, унга қўйиладиган маъсулият ҳам юқорилаб бормоқда. Қорақалпоқ киноижодкорлари томонидан ишлаб чиқилган «Қурғон» ўзбек киноижодкорлари билан ҳамкорликда тасвирга олинган «Тенгиз» бадиий фильмларида замон қаҳрамонларининг қиёфаси очиб берилиб, бу орқали ёшларимизга намуна бўладиган қаҳрамон характери яратилади.

«Тенгиз» бадиий фильми асосан, Қорақалпоғистоннинг Мўйноқ шаҳрида истиқомат қилувчи Манзура Ерниёзова ва унинг жасоратига бағишланади. Фильмда бадиий тўқималар мавжуд. Лекин фильм сюжетига бу аёлнинг тушкунликка тушмай тикувчиликни ўрганиб, тадбиркорга айлангани, ёшларга ибрат бўлаётгани, ирода ва матонати асос қилиб олинган. Бахтсиз ҳодиса туфайли ўнг оёқ-қўлидан ажралган Тенгиз исмли келиннинг бир зумда тўкис кўринган бахтидан айрилиши ҳақидаги воқеа билан бошланса, фильмда келгуси саҳналар анча кўтаринки тус олади. Тўғри, у севган ёридан, бахтидан воз кечади, лекин ўзининг тиришқоқлиги ва меҳнати туфайли яна ҳаётга қайтади.

Фильмда айнан қорақалпоқ этник калорити, фақат уларгагина хос анъаналар кўпроқ очиб берилармикан деган ўйга борасанг. Ўтов ва кўк кўйлак билан боғлиқ кадрларни инобатга олмаса, бу масалада ҳам янгилик йўқ. Оролнинг бугунги ҳолати, кемалар қабристонидан ташқари экологик муаммолар қуршовида қолган одамлар ҳаётини Тенгизнинг тақдирига ҳамоханг тарзда очиб берилган.

Фильмда энг зўр топилма кадр - Тенгизнинг уйи олдига осилган эълон бўлди: «Қайиқ сотилади!» Орол муаммосини шу иккитагина сўз борича, рўйи рост ифодалаган.

Хулоса қилиб айтганда, ҳар қанақа бадиий ва ҳужжатли фильмлар томошабинга визуал оламга тасвирланаётган воқеа ҳодисани намойиш феноменига чуқурроқ кириб бориши билан таъсир қилади. Натижада кино ОАВ ларидан ўзига ҳослиги билан ажралиб турадиган санъат тури ва кучли тарбия воситаси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Халқ сўзи. 2017 йил 29 декабрь №47-сон.
2. Кино: энциклопедический словарь. Гл. ред. С.И.Юткевич. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – С.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада кино санъатининг томошабинлар оммасига таъсир қилишининг янгича усуллари ҳақида сўз юритилади. Бу усуллар қорақалпоқ, ўзбек ва жаҳон киноижодкорлари томонидан тасвирга олинган кино маҳсулотлари кенг таҳлил этилди ва кўрсатиб берилди.

РЕЗЮМЕ. В то же время, по его словам, он не был связан никакими обязательствами, которые могли бы быть возложены на него или на кого-либо другого. С тех пор, как были проведены анализы этилена и бериллиджа, были проведены анализы этилена, узбекского и мирового кинокорпуса.

SUMMARY. This article discusses new ways in which cinema can influence the audience. These methods have been widely analyzed and demonstrated by Karakalpak, Uzbek and world filmmakers.

JASLARDA MUZÍKALÍQ, ESTETIKALÍQ MÁDENIYATTÍ QÁLIPLESTIRIWDIŃ SHÁRT-SHARAYATLARÍ

Karamatdin Zaretdinov – *"Texnogen hám kórkem ónertanıw" fakulteti dekanı, docent*

Tayanısh sózler: muzıka, estetika, tarbiya, pedagog, metod, radio, televidenie, ádebiyat.
Ключевые слова: музыка, эстетика, воспитание, педагог, метод, радио, телевидение, литература.
Key words: music, aesthetics, education, teacher, method, radio, television, literature.

Musılman mámleketleri, ásirese, qaraqalpaq xalqınıń ruwxıy ádep-ikramlılıq tárbiyasına tán tiykarǵı ózgeshelikleri basqa milletler tárbiyasınan ózgeshe túrde ulıwmainsanıylıq nızam-qaǵıydalarǵa beyimligi menen xarakterlenedi. Bul tábiyat sistemasınıń ózine tán ózgesheligi bul úlkenlerge tereń húrmet etiw, olardıń aldında ádep-ikramlılıqtı saqlaw, olardıń ótinish yamasa tileklerin sózsiz orınlaw, olardıń buyırǵan jumısların tolıq orınlawǵa úyreniwi menen ajıralıp turadı.

Jaslar tárbiyasında, ásirese, studentlerdi ruwxıy-aǵartıwshılıq tárbiyalawda isenim usılı tiykarǵı orın iyeleydi. Pedagog ilimpazlardıń pikirine qaraǵanda isendiriw - metod sıpatında ótiw kerek ekenligi kóp jıllar dawamında tán alınǵan.

Shaxs, ásirese studentler qanday da bir jumıstı ámelge asırıwdan aldın óz háreketleriniń aqibetti nátiyjesin onı qorshap turǵan ortalıq hám jámááttiń talabı menen salıstırıp kóredi hám óz abırayın joytpaw ushın háreket etedi.

Isendiriw usılı muzıka oqıtıwshısı ushın da áhmiyetli metod bolıp, ol oqıwshılardıń sezimine, ruwxına tereń tásir etiwshi qural sıpatında, muzıka dawısları astında tabıslı ámelge asırıladı. Ásirese, muzıkalıq qádiriyatlar studentlerdiń dúnyaqarasın qáliplestirip olardıń túsinigine, oy-pikirine, sociallıq qatnasıqlarına, waqıyanıń túp mánisine tereń jetip barıwǵa imkaniyat beredi.

Muzıkalıq dógerek oqıtıwshısı oqıwshılarǵa jetkeriwdi qálegen ideyanı isenimli etip túsindirse hám onıń ruwxın háreketke keltire alsa ǵana oqıwshılardı muzıka bilimlendiriwiniń túrli iskerliklerine tartıwı múmkin, yaǵnıy student óz qálewi menen miynet etiwge kirisedi. Bunda oqıtıwshınıń sheberligi, janlı sóylesiwi, sózlerdiń logikalıq tiykarlanǵan bolıwı, anıq faktlerge tiykarlanıwı, sezim-tásiri menen óz pikirin ańlata alıwı studentlerdi óz tilegine jetisiwine imkaniyat beriwi múmkin. Ásirese, oqıtıwshınıń turmıslıq mısalları xalıq turmısı, milliy dástúrler hám qádiriyatlarına súyenip aytqan sózleri oqıwshılardıń tınıshsızlanıwına hám isenim menen, belsendi miynet etiwine alıp keledi.

Studentlerdiń oy-pikiri bárkamal bolıp ósiwinde oqıw ornı jámááti, ata-analar, túrli ǵalaba xabar quralları, radio, televidenie, ádebiyat, kórkem ónerdiń hár qıylı tarawları hám ásirese muzıka kórkem óneri áhmiyetli rol oynaydı.

Tájiriybeli muzıka dógeregi oqıtıwshısı studentlerdiń milliy muzıkalıq-estetikalıq tárbiyasın tabıslı ámelge asırıwda onıń turmısı menen tikkeley baylanıslı bolǵan insanlar menen birge islesiwde jumıs alıp baradı. Ásirese, óspirim jastaǵı studentler oǵada qızıǵıwshı bolıp, olar jaqsı kórgen filmlerdiń ayırım muzıkaların yaki qosıqların tez yadlap aladı. Studentlerdiń milliy muzıkalıq-estetikalıq tárbiyası tiykarınan tómendegi formada ámelge asırıladı.

Studentlerdiń milliy muzıkalıq-estetikalıq tárbiyasına tásir etiwshi pikirler, jetekshi sezimler bulardan: 1) Oqıw ornında - túrli pán oqıtıwshılarınıń óz ara qatnasıqları, dógerekler (ásirese muzıka dógeregi), kurslasları, sabaqtan tısqarı mákemelerdegi muzıka basshılarınıń jeke úlgisi 2) Shańaraq aǵzalarınıń shańaraqqa múnásibeti, shańaraqtıń aǵzalarınıń óz ara húrmet hám itibarı, muzıka ónerine bolǵan qızıǵıwshılıǵı 3) Jámiyetlik, máhállede hám jámiyetlik orınlarda óz ara húrmet, radio, televidenie, kino, teatr, túrli tamashalar, toy-tamashalar hám basqalar kiredi.

Studentlerdiń milliy muzıkalıq-estetikalıq pikirin qáliplestiriwde ruwxıy ádep-ikramlılıq tárbiya áhmiyetli rol oynaydı. Hár qıylı faktorlar ishinde onıń ornı teńsiz, sebebi balalıq turmısın muzıkasız kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı. Nama-qosıq olardıń quwanıshına da, qayǵısına da sherik boladı. Jaqsı qosıqtan tásirlenip olardıń shorshıp turǵan qálbinde arzıw-niyetler oyatadı. Jaqsılıqqa, tuwrılıqqa umtılıw onı saqlaw hám jaratıw oyları payda boladı, kerisinshe jamanlıqqa